

ROBERT JASTRZĘBSKI
(Warszawa)

Polityka deflacyjna II Rzeczypospolitej a prawo lat trzydziestych XX wieku

The deflation policy of the Second Republic vs. the law in the 1930s.

Die Deflationspolitik der Zweiten Republik Polen und die Gesetzgebung der 30er Jahre

1. Sytuacja gospodarcza II Rzeczypospolitej. 2. Polityka deflacyjna. 3. Prawo lat 30. – legislacja kryzysowa
4. Zakończenie.

1

Kryzys gospodarczy lat 30. objął swoim zasięgiem cały cywilizowany świat. Za jego początek uważa się powszechnie krach na giełdzie w Nowym Jorku na jesieni 1929 r.¹ Recesja gospodarcza, zapoczątkowana w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej, zaczęła obejmować poszczególne państwa. Słynne stwierdzenie, że katar w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej wywołuje zapalenie płuc w Europie², do dzisiaj nie straciło na aktualności. Istotne znaczenie miał jednak przebieg kryzysu, a przede wszystkim zastosowane środki przeciwdziałania, które na szereg dziesięcioleci zmieniły wiele pojęć ekonomicznych. W tym okresie powstaje kierunek myśli ekonomicznej zwany keynesizmem. Zakłada on w dużym skrócie, że państwo reguluje życie gospodarcze w społeczeństwie kapitalistycznym, a tym samym prowadzi aktywną politykę gospodarczą. Przykładem tego był tzw. New Deal – program reform społeczno-ekonomicznych zainicjowany przez prezydenta F.D. Roosevelta³. Innym sposobem wyjścia z kryzysu była polityka gospodarcza polegająca na kreowaniu popytu przez rozwój

¹ Szerzej: W. Morawski, *Kronika kryzysów gospodarczych*, Warszawa 2003, s. 109 i n.; *idem*, *Zarys powszechnej historii pieniądza i bankowości*, Warszawa 2002, s. 152 i n.

² K. Piłajko, *Złoto i dolar*, Warszawa 1971, s. 72.

³ Zob. W. Morawski, *Kronika kryzysów...*, s. 113 i n.; J.M. Keynes, *Ogólna teoria zatrudnienia, procentu i pieniądza*, Warszawa 1985; R. Kokoszczyński, *Współczesna polityka pieniężna w Polsce*, Warszawa 2004, s. 22 i n.

zbrojeń. Realizowana była ona m.in. w III Rzeszy Niemieckiej, której ministrem gospodarki był Hjalmar Schacht⁴, jak też w Japonii, której ministrem finansów był Takahashi Korekiyo⁵. Poza tym miał miejsce rozwój zjawisk autarkicznych, czyli dążenie przez państwa do samowystarczalności gospodarczej.

Oczywiście wszystkie działania państwa dotyczyły w praktyce zakresu i charakteru interwencjonizmu państwowego w życiu gospodarczym. W szczególności zaś jest to związane ze zjawiskiem tzw. socjalizacji prawa oraz rozwojem nowej gałęzi prawa – prawa gospodarczego⁶. W ostatnim wypadku państwo na zasadzie regulacji *sensu stricte* administracyjnych zaczęło normować zagadnienia dotyczące życia ekonomicznego⁷. W II Rzeczypospolitej było to związane z rozwojem etatyzmu, którego nasilenie właśnie miało miejsce w latach 30.⁸, choć już po przewrocie majowym w 1926 r. były propagowane koncepcje etatystyczne przez tzw. Pierwszą Brygadę Gospodarczą, której nieformalnym przywódcą był Stefan Starzyński⁹. W okresie kryzysu lat 30. państwo polskie udzieliło pomocy finansowej wielu przedsiębiorstwom prywatnym, aby nie dopuścić do ich upadłości oraz likwidacji, która mogła mieć ujemne skutki gospodarcze i społeczne. W ten sposób państwo przejmowało przedsiębiorstwa prywatne, stając się *de facto* ich właścicielem albo współudziałowcem, zwłaszcza dotyczyło to przedsiębiorstw, które zaciągnęły kredyty w Banku Gospodarstwa

⁴ Zob. N.N. Szabanowa, *Rozliczenia bezgotówkowe w ZSRR*, Warszawa 1952, s. 45; J. Weitz, *Schacht – Bankier Hitlera*, Warszawa 2002.

⁵ Zob. M. Kołodziejski, *Takahashi Korekiyo 1854–1936 a gospodarka międzywojennej Japonii*, Warszawa 2004, s. 114 i n.

⁶ Zob. A. Chelmoński, *Prawo gospodarcze*, Warszawa 1924; S. Dniestrzański, *O istocie prawa gospodarczego*, „Czasopismo Prawnicze i Ekonomiczne” 1932; I. Rosenbluth, *Prawo gospodarcze w Niemczech w r. 1927*, „Przegląd Prawa Handlowego” 1928; R. Rybarski, *System Ekonomii Politycznej*, t. 1: *Rozwój życia gospodarczego i idei gospodarczych*, Warszawa 1924, s. 259; S. Janczewski, *Prawo gospodarcze jako nauka*, „Państwo i Prawo” 1948, z. 5–6.

⁷ Zob. R. Jastrzębski, *Skuteczność prawa w dobie kryzysu gospodarczego na przykładzie II Rzeczypospolitej*, [w:] *Skuteczność prawa*, red. T. Giaro, Warszawa 2010; R. Jastrzębski, *Kryzys gospodarczy lat 30. a polskie prawodawstwo*, [w:] *Normalność i kryzys. Jedność czy różnorodność. Refleksje filozoficzno-prawne i ekonomiczno-społeczne w ujęciu aksjologicznym*, red. nauk. J. Oniszczyk, Warszawa 2010.

⁸ Zob. W. Fabierkiewicz, *Światowy kryzys gospodarczy*, [w:] *Pięć lat na froncie gospodarczym 1926–1931*, t. 1, Warszawa 1931; A. Ivánka, *Wspomnienia Skarbowca 1927–1945*, Warszawa 1964, s. 314 i n.; Z. Ludkiewicz, *Zasady zwalczania kryzysu gospodarczego*, Warszawa 1932, s. 11 i n.; Z. Ludkiewicz, *Deflacja i redeflacja*, [w:] *Życie gospodarcze a ekonomika społeczna. Księga zbiorowa pod red. L. Caro*, Lwów 1933; A. Heydel, *Gospodarcze granice liberalizmu i etatyzmu*, Kraków 1929; A. Krzyżanowski, *Etatyzm w Polsce*, [w:] *Polityka i gospodarstwo. Pisma pomniejsze oraz przemówienia 1920–1931*, Kraków 1931; T. Włudyka, *Dwa dwudziestolecia gospodarki rynkowej w Polsce*, Warszawa 2008, s. 60 i n.

⁹ Zob. *Pięć lat na froncie gospodarczym 1926–1931*, t. 1, Warszawa 1931, s. 3 i n.; A. Wierzbicki, *Żywy Lewiatan. Wspomnienia*, Warszawa 2001, s. 411 i n.

Krajowego. Natomiast przedsiębiorstwa znajdujące się pod zarządem banku określone były mianem tzw. Koncernu BGK¹⁰.

Kryzys gospodarczy lat 30., określany mianem tzw. Wielkiego Kryzysu, charakteryzował się m.in. drastycznym spadkiem cen, zwłaszcza na towary rolne, spadkiem produkcji przemysłowej, wiążącym się z tym zjawiskiem bezrobocia, problemami w wymianie handlowej oraz wzrostem zjawisk autarkicznych. W polskich realiach gospodarczych był to kryzys rolny. Państwo polskie należało bowiem do grupy państw, w których dominowała produkcja rolnicza, głównie zbóż. Dlatego spadek cen towarów rolnych stanowił ważny problem społeczny. Warto zaznaczyć, że około 70% społeczeństwa II Rzeczypospolitej stanowiła ludność wiejska¹¹. W związku z tym dla prawie trzech czwartych ludności państwa polskiego wielki kryzys gospodarczy był kryzysem rolniczym. Związane z tym było pojęcie tzw. nożyc cen – stosunku (relacji) cen towarów rolnych do towarów przemysłowych¹². Spadek cen towarów rolnych spowodował, że ludność wiejska mogła nabywać mniej towarów przemysłowych, czego wynikiem był spadek produkcji przemysłowej, a w konsekwencji bezrobocie. Między innymi w okresie kryzysu zatrudnienie w Zakładach Scheiblera i Grohmana w Łodzi w latach 1929–1931 spadło z około 9,4 tys. do 1,2 tys., a państwo polskie w obawie przed bankructwem w 1933 r. przejęło większość akcji spółki¹³.

2

Kryzys gospodarczy dla wielu ówczesnych ekonomistów i polityków miał mieć charakter okresowego przesilenia, które niejako „samorzutnie”, tak jak to miało miejsce wiele razy wcześniej, wprowadzi gospodarkę kapitalistyczną w koleiny wzrostu gospodarczego. W praktyce przesilenie gospodarcze lat 30. nie było krótkotrwałe, a w II Rzeczypospolitej poprawa sytuacji w rolnictwie nastąpiła dopiero po 1936 r.¹⁴ Znaczenie miały sposoby wyjścia z sytuacji kryzysowej¹⁵. Większość

¹⁰ Zob. Z. Landau, *Bank Gospodarstwa Krajowego*, Warszawa 1998, s. 164 i n.

¹¹ Zob. L. Janta-Polczyński, *Walka rządu z kryzysem rolniczym*, „Rolnictwo” 1931, t. 2, z. 2, s. 194. *Mały Rocznik Statystyczny* 1931, s. 4; *Mały Rocznik Statystyczny* 1933, s. 6; *Mały Rocznik Statystyczny* 1934, Warszawa, s. 16.

¹² Szerzej: E. Szturm de Sztrem, *Rozpiętość między cenami artykułów rolnych i przemysłowych*, „Ruch Prawniczy Ekonomiczny i Socjologiczny” 1926, z. 1; W. Grabski, *Wskaźniki i nożyce cen w rolnictwie*, „Ruch Prawniczy Ekonomiczny i Socjologiczny” 1929, z. 2.

¹³ *Encyklopedia Historii Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1999, s. 522.

¹⁴ Z. Landau, J. Tomaszewski, *Wielki Kryzys 1930–1935. Gospodarka Polski Międzywojennej 1918–1939*, t. 3, Warszawa 1982, s. 154–155.

¹⁵ Zob. A. Lityńska, *Polska koncepcja polityki antykryzysowej w latach 1930–1935*, „Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie” 1997, nr 490.

ówczesnych państw dokonała dewaluacji własnych walut, m.in. Wielka Brytania, Dania, Norwegia, Portugalia, Stany Zjednoczone Ameryki Północnej¹⁶. Polegało to zasadniczo na obniżeniu kursu pieniędzy w stosunku do parytetu złota, jak również wobec walut innych państw. II Rzeczpospolita dokonała takiej operacji w 1927 r. w wyniku tzw. drugiej stabilizacji złotego¹⁷. Zanim jednak do tego doszło, miał miejsce tzw. kryzys poinflacyjny¹⁸, którego skutkiem był, jak stwierdził Jerzy Zdziechowski, żywiołowy spadek złotego, „który znalazł się w pustce między złotem, którego zabrakło i życiem gospodarczym, które go odpychało”¹⁹. Zasady nowego ustroju pieniężnego określiło rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 13 października 1927 r. o planie stabilizacyjnym i zaciągnięciu pożyczki zagranicznej²⁰. Nowy parytet złotego był niższy o 42% od ustalonego w 1924 r.²¹, a ustalony system pieniężny generalnie przetrwał aż do 1939 r.

Jednak w latach 30. nie dokonano jej po raz drugi, jak proponowało kilku ekonomistów. Zwolennikami dewaluacji byli przedstawiciele endecji, m.in. J. Zdziechowski, który stwierdził, że należało w 1932 r., podobnie jak to miało miejsce w 1926 r., spróbować wypróbowaną już metodą dewaluacji nastawić zwichnięte ramię gospodarcze²². Powoływał się w związku z tym na opinię Kazimierza Studentowicza, który *explicite* zaznaczył, iż „ironia losu chciała, że nie umieliśmy odpowiednio wykorzystać nauk, płynących z drugiej połowy doświadczeń 1924–6 roku. Gdybyśmy bowiem właśnie po roku 1930 zdołali spokojnie i rzeczowo ustosunkować się do możliwości załamania się kursu złotego, to według wszelkiego prawdopodobieństwa przebieg kryzysu byłby u nas zna-

¹⁶ Zob. Z. Karpiński, *Likwidacja waluty dewizowo-złotej*, „Przegląd Gospodarczy” 1931, nr 21; K. Piłajko, *Złoto i dolar*, Warszawa 1971, s. 68–69; Z. Karpiński, *Ustroje pieniężne w Polsce od roku 1917*, Warszawa 1968, s. 122 i n.

¹⁷ Szerzej: Z. Karpiński, *Bank Polski 1924–1939*, Warszawa 1958, s. 47 i n.; *idem*, *Ustroje pieniężne...*, s. 88 i n.; Z. Landau, *Plan stabilizacyjny 1927–1930, geneza, założenia, wyniki*, Warszawa 1963; J. Zajda, *Kierunki polityki walutowej Polski w okresie międzywojennym*, Warszawa–Poznań 1986, s. 36 i n.

¹⁸ Szerzej: E. Lipiński, *Zapotrzebowanie pieniądza i tzw. inflacja bilonowa*, „Ekonomista” 1925; E. Taylor, *Druga Inflacja Polska. Przyczyny – Przebieg – Środki Zaradcze*, Poznań–Warszawa 1926; W. Grabski, *Druga inflacja polska*, „Ruch Prawniczy Ekonomiczny i Socjologiczny” 1927, z. 2; E. Taylor, *Przyczyny spadku złotego*, „Ruch Prawniczy Ekonomiczny i Socjologiczny” 1927, z. 1; K. Studentowicz, *Dziesięciolecie drugiej inflacji polskiej*, „Bank” 1935, nr 12; Z. Karpiński, *Bank Polski 1924–1939*, Warszawa 1958, s. 25 i n.; Z. Landau, J. Tomaszewski, *Od Grabskiego do Piłsudskiego. Okres kryzysu poinflacyjnego i ożywienia koniunktury 1924–1929*, Warszawa 1971, s. 193–200.

¹⁹ J. Zdziechowski, *Mit złotej waluty*, Warszawa 1937, s. 231.

²⁰ Dz.U. Nr 88, poz. 789.

²¹ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 5 listopada 1927 r. w sprawie zmiany ustroju pieniężnego (Dz.U. Nr 97, poz. 855).

²² J. Zdziechowski, *Mit złotej waluty...*, s. 235, 247.

czenie łagodniejszy i dużo szybciej dobiegł swego końca"²³. Również zwolennikami dewaluacji byli przedstawiciele tzw. Szkoły Krakowskiej²⁴, czyli liberałowie gospodarczy. Pod koniec czerwca 1932 r. Adam Krzyżanowski przedstawił rządowi memoriał grona członków Towarzystwa Ekonomicznego w Krakowie pt. *Projekt naprawy finansowej i gospodarczej*. Jego autorzy postulowali likwidację polityki deflacyjnej nie przez inflację pieniądza, ale „dewaluację bez inflacji”, co oznaczało zdaniem Ferdynanda Zweiga, „zawieszenie wymienialności banknotów na złoto, czyli odstąpienie od parytetu, które prowadzi za sobą do deprecjacji waluty w stosunku do złota”²⁵.

Inna metoda walki z kryzysem gospodarczym lat 30. polegała na tzw. nakręcaniu koniunktury, w szczególności na inflacyjnym finansowaniu robót publicznych²⁶, co miało miejsce w wielu państwach, np. III Rzeszy Niemieckiej (budowa autostrad) czy Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej (jeszcze za prezydenta Herberta C. Hoovera rozpoczęto budowę elektrowni na rzece Kolorado, *Hoover Dam*). Program inwestycji, pokrywany drogą inflacji, miał pobudzić gospodarkę, a tym samym wpłynąć na zwiększenie konsumpcji. To z kolei miało spowodować wzrost cen, zwłaszcza towarów rolnych. Metoda inflacyjnego finansowania wydatków inwestycyjnych spowodowałaby zjawisko inflacji znaków pieniężnych, co przyniosłoby znaczną ulgę dłużnikom, gdyż siła nabywcza złotego uległaby osłabieniu.

Rządy pomajowe przyjęły natomiast koncepcję tzw. polityki deflacyjnej, która pierwotnie miała być stosowana tylko przez krótki okres. Wychodzono bowiem z założenia, że kryzys nie będzie trwał długo, a jakiegokolwiek zmiany polegające na obniżeniu parytetu polskiej waluty (dewaluacja) czy działania inflacyjne mogą stanowić koniec osiągniętej z ogromnym trudem w latach 20. stabilizacji walutowej²⁷. W ten sposób jakiegokolwiek eksperymenty walutowe nie mogły zyskać aprobaty kół rządzących, czyli sanacji. Znana była wypowiedź generała Bolesława Wieniawy-Długoszowskiego, który ogłosił, że „położy się jak

²³ K. Studentowicz, *Dewaluacja a kryzys gospodarczy*, Warszawa 1937, s. 81.

²⁴ Szerzej: K. Rogaczewska, *Ekonomiczny wymiar polskiego liberalizmu. Od fizjokratyzmu do Szkoły Krakowskiej*, Wrocław 2011, s. 224 i n.; W. Staniewicz, *Deflacja Polska w latach 1929–1936*, Łódź 2003, s. 116 i n.

²⁵ F. Zweig, *O programach walki z kryzysem*, Kraków 1933, s. 21.

²⁶ Szerzej: Z. Knakiewicz, *Deflacja Polska 1930–1935*, Warszawa 1967, s. 104 i n.; W. Fabierkiewicz, *Światowy kryzys gospodarczy*, [w:] *Pięć lat na froncie gospodarczym 1926–1931*, t. 1, Warszawa 1931; A. Ivánka, *Wspomnienia Skarbowca 1927–1945*, Warszawa 1964, s. 314 i n.; Z. Ludkiewicz, *Zasady zwalczania kryzysu gospodarczego*, Warszawa 1932, s. 11 i n.

²⁷ Zob. W.M. Zawadzki, *Polityka finansowa Polski w okresie 1931–1935*, „Kwartalnik Historyczny” 1965, nr 1; I. Matuszewski, *Próby syntez*, Warszawa 1937, s. 207 i n.; Z. Landau, J. Tomaszewski, *Wielki Kryzys 1930–1935. Gospodarka Polski Międzywojennej 1918–1939*, t. 3, Warszawa 1982, s. 244 i n.

Rejtan na progu gabinetu ministra Skarbu i nie dopuści do zaprzepaszczenia spuścizny po Piłsudskim, jaką jest mocna waluta”²⁸. W związku z tym zastosowano tzw. politykę deflacyjną. Pojęcie deflacji oznaczało i oznacza proces ekonomiczny przeciwny inflacji, czyli zmniejszenie ilości pieniędzy obiegowych. Natomiast zastosowaną w II Rzeczypospolitej politykę antykryzysową trafnie określił Władysław Zawadzki, Minister Skarbu w latach 1932–35, mianem tzw. deflacji integralnej. Polegała ona na posunięciach, które powodują, podobnie jak w przypadku deflacji pieniężnej zmniejszenie szeregu wielkości ekonomicznych, m.in. zysków, cen, nominalnych płac, obrotów²⁹.

Polityka deflacyjna była w związku z tym nastawiona, zdaniem F. Zweiga „na utrzymanie waluty bezwzględnie ustabilizowanej i dostosowanie reszty elementów życia gospodarczego do wymogów tej stabilizacji walutowej”, do istotnych cech tego programu gospodarczego zaliczył: „redukcję budżetu, redukcję uposażeń i płac, redukcję importu, szeroko zakreśloną akcję oddłużenia, wyrównywanie cen przemysłowych i rolnych przez obniżkę cen kartelowych i monopolowych, rewizję obciążeń publicznych i socjalnych, rewizję sztywnych składników kosztów produkcji itd.”³⁰ Podobnie zastosowaną koncepcję, ale już z pewnej perspektywy czasowej, scharakteryzowała w drugiej połowie lat 60. Zenobia Knakiewicz, która politykę deflacyjną określiła jako politykę równania w dół, przez „dobór środków podporządkowanych ochronie stałości pieniądza i to zarówno środków wzmacniających proces deflacji, jak i środków usuwających i łagodzących dysproporcje powstałe w równowadze gospodarczej w toku przebiegu procesu deflacyjnego”³¹. Za twórców przyjętej koncepcji uważa się, poza wspomnianym wyżej ministrem skarbu, m.in. Ignacego Matuszewskiego, Tadeusza Lechnickiego oraz Adam Koca³².

3

Przyjęcie określonej koncepcji walki z kryzysem spowodowało, że konieczne było wydanie odpowiednich regulacji antykryzysowych, jak i związanych *sensu largo* z obrotem gospodarczym, w szczególności postępowań o charakterze sanacyjnym i upadłościowym. Ważną cechą była przewaga regulacji praw-

²⁸ J. Zajda, *Kierunki polityki walutowej Polski w okresie międzywojennym*, Warszawa–Poznań 1986, s. 94.

²⁹ W. Zawadzki, *Deflacja*, [w:] *Encyklopedia Nauk Politycznych (Zagadnienia społeczne, polityczne i gospodarcze)*, t. 1, Warszawa 1936, s. 837.

³⁰ F. Zweig, *O programach walki z kryzysem*, Kraków 1933, s. 20–21.

³¹ Z. Knakiewicz, *Deflacja Polska 1930–1935*, Warszawa 1967, s. 26.

³² Zob. Z. Landau, J. Tomaszewski, *Wielki Kryzys 1930–1935. Gospodarka Polski Międzywojennej 1918–1939*, t. 3, Warszawa 1982, s. 249.

nych wydanych przez władzę wykonawczą. Było to zależne od zmian ustrojowych, jakie nastąpiły po 1926 r. w państwie polskim. Dlatego *gros* regulacji były to rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej, a po 1935 r. dekrety głowy państwa polskiego³³. Oczywiście stanowiły one podstawowe akty prawne, w praktyce bowiem ówczesna legislacja oparta była na delegacjach zawartych w tych unormowaniach, które stanowiły podstawę wydawania licznych: zarządzeń, okólników, pism, postanowień, regulaminów. W ten sposób miało miejsce zjawisko tzw. inflacji prawa, które porównywano z panującym kryzysem gospodarczym, stawiając nierzadko znak równości między kryzysem ekonomicznym a kryzysem prawa³⁴. Ustawodawstwo kryzysowe obejmowało swoim zasięgiem, m.in. regulacje celne, dewizowe, antykartelowe, podatkowe, oddłużeniowe (rolnictwo, samorząd).

W związku ze strukturą gospodarczą II Rzeczypospolitej unormowania związane były z tzw. akcją finansowo-rolną, czyli dotyczyły *de facto* oddłużenia gospodarstw rolnych. Powołane zostały specjalne organy, takie jak: Centralny Komitet do Spraw Finansowo-Rolnych, Centralne Biuro do Spraw Finansowo-Rolnych, a na szczeblu województw i powiatów – wojewódzkie komitety i biura oraz powiatowe delegatury i biura do spraw finansowo-rolnych³⁵. Miały one za zadanie współdziałać z władzami państwowymi w: opracowaniu aktów prawnych, przygotowaniu rozporządzeń wykonawczych do ustaw oraz udzielaniu porad rolnikom w zakresie oddłużenia. Celem tych działań było zapobieżenie likwidacji jak największej liczby warsztatów rolnych. W związku z tym regulacje te miały charakter antyegzekucyjno-moratoryjny. Rolnicze ustawodawstwo oddłużeniowe należy podzielić na cztery wyraźne etapy. Pierwszy były to ustawy z pierwszej połowy 1932 r. Miały one na celu zahamowanie licytacji gospodarstw rolnych. Etap drugi rozpoczęły ustawy z sierpnia 1932 r., trzeci z października 1934 r., ostatni zaś, w praktyce niezakończony.

³³ Zob. Ustawa z dnia 2 sierpnia 1926 r. zmieniająca i uzupełniająca Konstytucję Rzeczypospolitej z dnia 17 marca 1921 r. (Dz.U. R. P. Nr 44, poz. 267), (Dz.U. Nr 78, poz. 442); Ustawa Konstytucyjna z dnia 23 kwietnia 1935 r. (Dz.U. Nr 30, poz. 227). Zob. Z. Cybichowski, *Polskie Prawo Państwowe na tle uwag z dziedziny nauki o państwie i porównawczego prawa państwowego*, t. 2, Warszawa 1933, s. 128 i n.; A. Mycielski, *Dekrety w powojennym prawie konstytucyjnym*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1933; W. Komarnicki, *Ustrój Państwowy Polski Współczesnej. Geneza i System*, Wilno 1937, s. 226–232; 319 i n.; E. Zwierzchowski, *Z zagadnień delegacji ustawodawczej Polski międzywojennej (od pełnomocnictw Wł. Grabskiego do konstytucji kwietniowej)*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Prawnicze” 1963, nr 65, z. 10.

³⁴ Zob. R. Hausner, *Inflacja przepisów*, „Gazeta Administracji i Policji Państwowej” 1929, nr 2; S. Zaleski, *Dwa kryzysy. Kryzys prawa i sądownictwa oraz kryzys gospodarczy*, „Głos Sądownictwa” 1931, nr 11.

³⁵ Zob. J. Ciepielewski, *Polityka agrarna rządu polskiego w latach 1929–1935*, Warszawa 1968, s. 229–230; Z. Rusinek, *Rola akcji oddłużeniowej w polityce rolniczej*, „Rolnictwo” 1932, t. 4, z. 3; *Ustawodawstwo finansowo-rolne i jego praktyczne zastosowanie*, Warszawa 1933, s. 8.

kończony, rozpoczął się na przełomie 1938 i 1939 r.³⁶ Wynika z tego, że wydawanie poszczególnych aktów prawnych następowało stopniowo w miarę pogarszania się sytuacji kryzysowej. Od drugiego etapu można zauważyć, że akty prawne miały przede wszystkim formę rozporządzeń Prezydenta Rzeczypospolitej i były bardziej zdecydowane w doborze środków antykryzysowych. Dotyczyły już bowiem nie tylko zagadnień egzekucyjnych, ale charakteryzowały się coraz większą ingerencją ustawodawcy w stosunki umowne, m.in. w postaci konwersji zadłużenia, obniżenia odsetek, walki z lichwą na wsi.

W praktyce regulacje obejmowały tzw. rynek zorganizowany i niezorganizowany. Ten dychotomiczny podział wynikał z podmiotu, który był wierzycielem. W pierwszym wypadku były to instytucje takie jak: banki, kasy, towarzystwa kredytowe, czyli zorganizowani kredytodawcy. Ustawodawca, ingerując w tego rodzaju stosunki kredytowe, musiał uwzględnić interesy tych instytucji, w szczególności polegało to na udzielaniu pomocy finansowej, mającej zapewnić dalsze ich funkcjonowanie. Przykładem tego może być działalność Banku Akceptacyjnego, utworzonego w 1933 r.³⁷ Zadaniem tego banku było pośredniczenie przy zawieraniu tzw. układów konwersyjnych między instytucją kredytową a dłużnikiem. W związku z zawartym układem udzielana była pomoc finansowa przez Bank Akceptacyjny, która polegała na otrzymywaniu przez instytucję kredytową niskoprocentowanego kredytu, w tym pokrywaniu przez bank z funduszy państwowych części strat ponoszonych przez instytucje. Z pomocy banku korzystały głównie banki państwowe (Państwowy Bank Rolny, Bank Gospodarstwa Krajowego), komunalne kasy oszczędności, spółdzielnie kredytowe (kasy Stefczyka). Na rynku zorganizowanym oddłużenie rolnictwa nie odbywało się jedynie za pośrednictwem Banku Akceptacyjnego. Dotyczyło bowiem również działalności Państwowego Banku Rolnego, w szczególności została dokonana redukcja zadłużenia, związana z reformą rolną, a konkretnie z parcelacją, melioracją oraz scalaniem³⁸.

Rynek niezorganizowany dotyczył natomiast działalności tzw. urzędów rozjemczych, powołanych przez rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej

³⁶ Zob. M. Mieszczankowski, *Rolnictwo II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1983, s. 329 i n.; R. Jastrzębski, *Wpływ siły nabywczej pieniądza na wykonanie zobowiązań prywatno-prawnych w II Rzeczypospolitej*, Warszawa 2009, s. 275 i n.

³⁷ Zob. J. Ciepielewski, *Polityka agrarna rządu polskiego w latach 1929–1935*, Warszawa 1968, s. 254–255; M. Drozdowski, *Polityka gospodarcza rządu polskiego 1936–1939*, Warszawa 1963, s. 222 i n.; T. Romanowski, *Z dziejów spółdzielczości rolniczej w latach wielkiego kryzysu 1929–1934*, Warszawa 1964, s. 41 i n.; Z. Karpiński, *Bank Polski 1924–1939*, Warszawa 1958, s. 146 i n.

³⁸ Zob. J. Ciepielewski, *Polityka agrarna rządu polskiego w latach 1929–1935*, Warszawa 1968, s. 249; M. Mieszczankowski, *Rolnictwo II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1983, s. 332 i n.

z dnia 23 sierpnia 1932 r. o utworzeniu urzędów rozjemczych do spraw kredytowych małej własności rolnej³⁹, a następnie funkcjonujących na podstawie ustawy z dnia 28 marca 1933 r. o utworzeniu urzędów rozjemczych do spraw majątkowych posiadaczy gospodarstw wiejskich⁴⁰. W praktyce ich działalność, w szczególności właściwość, określona została w rozporządzeniu Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 października 1934 r. o konwersji i uporządkowaniu długów rolniczych⁴¹. Urzędy stanowiły *quasi*-sądy polubowne, które działały na wniosek posiadacza gospodarstwa wiejskiego lub wierzyciela. Ugody zawarte przed urzędem oraz wydane przez ten organ orzeczenia miały charakter wyroków sądowych. Dotyczyły one, m.in. rozłożenia prywatnych długów na raty, obniżenia odsetek od długów, obniżenia wysokości długów rolniczych w związku np. z działami rodzinnymi i spadkowymi, wstrzymaniu egzekucji gospodarstw rolnych, zawieszenia wymagalności długu. Urzędy rozjemcze dzieliły się na: powiatowe i wojewódzkie, przy czym ze względu na strukturę warsztatów rolnych większość spraw należała do kognicji tych pierwszych. Od orzeczenia urzędu istniała możliwość złożenia skargi do sądu okręgowego, pierwotnie był to sąd grodzki⁴². Działalność urzędów rozjemczych cieszyła się ogromną popularnością i przychylnością ludności wiejskiej. Warto podkreślić, iż urzędy powiatowe stanowiły istotną część składową całej akcji oddłużeniowej, w tym prowadzonej polityki deflacji integralnej, ze względu na obszar gospodarstw rolnych.

Legislacja kryzysowa objęła również tzw. kredyt długoterminowy, zarówno zorganizowany, jak i niezorganizowany (prywatny). Dotyczyła ona nie tylko polskiej wsi, ale również miast. Wydawanie regulacji prawnych, podobnie jak w przypadku tzw. akcji finansowo-rolnej, rozpoczęło się w 1932 r.⁴³ Na począt-

³⁹ Dz.U. Nr 72, poz. 653.

⁴⁰ Dz.U. Nr 29, poz. 253. Zob. J. Szuldrzyński, *Ustawa o utworzeniu urzędów rozjemczych do spraw majątkowych posiadaczy gospodarstw wiejskich wraz z rozporządzeniami wykonawczymi i przepisami pokrewnymi*, Warszawa 1933; M. Richter, P. Zarwincer, *Ustawa o utworzeniu urzędów rozjemczych do spraw majątkowych posiadaczy gospodarstw wiejskich*, Lwów 1933; S. Jabłoński, *Komentarz do ustawy o urzędach rozjemczych do spraw majątkowych posiadaczy gospodarstw wiejskich oraz rozporządzenia o opłatach i kosztach postępowania*, Warszawa 1939.

⁴¹ Dz.U. Nr 94, poz. 841.

⁴² Szerzej: S. Szwedowski, *Właściwość sądów według dekretu o konwersji i uporządkowaniu długów rolniczych*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1935; J. Majewski, *Struktura i rola urzędów rozjemczych do spraw majątkowych posiadaczy gospodarstw wiejskich w latach 1932–1939*, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych”, t. 22, 1960.

⁴³ Zob. rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1932 r.: o pierwszeństwie hipotecznym i konwersji zaległości od pożyczek instytucji kredytu długoterminowego (Dz.U. Nr 94, poz. 810); o uprawnieniach niektórych towarzystw kredytowych ziemskich i miejskich oraz banków hipotecznych przy przeprowadzaniu egzekucji z nieruchomości (Dz.U. Nr 94, poz. 812); Ustawa z dnia 20 grudnia 1932 r. o obniżeniu oprocentowania i przedłużeniu okresów

ku unormowania miały charakter antyegzekucyjny, a następnie wprowadzały obniżenie odsetek od wierzytelności hipotecznych, zmianę terminu ich wymagalności. W ten sposób została co do zasady utrzymana kwota nominalna wierzytelności hipotecznej, przy obniżonych odsetkach. W praktyce oznaczało to udzielenie moratorium dłużnikom hipotecznym na bliżej nieokreślony czas. Regulacje te miały wpływ na działalność instytucji kredytu długoterminowego, a konkretnie towarzystw kredytowych ziemskich i miejskich, w tym obrót długoterminowymi papierami wartościowymi – listami zastawnymi, obligacjami⁴⁴.

Kolejnym problemem było oddłużenie samorządu terytorialnego oraz likwidacja zjawiska tzw. dwuwalutowości. W pierwszym przypadku równoległe z akcją oddłużenia rolnictwa została rozpoczęta akcja oddłużenia samorządu terytorialnego⁴⁵. Najważniejsze jednak znaczenie miało rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 października 1934 r. o poprawie gospodarki i finansów związków samorządowych⁴⁶. Podobnie jak w przypadku akcji finansowo-rolnej, wstrzymano egzekucję należności, w tym dodatkowo nastąpiło umorzenie należności publiczno-prawnych, nastąpiła konwersja krótkoterminowych pożyczek na długoterminowe oraz została obniżona stopa procentowa. Formalne zakończenie oddłużenia samorządu nastąpiło w 1937 r.⁴⁷ Podobnie jak w przypadku akcji finansowo-rolnej zostały powołane: specjalne komisje oszczędnościowo-oddłużeniowe dla samorządu, działające przy urzędach wojewódzkich, Centralna Komisja Oszczędnościowo-Oddłużeniowa oraz Urząd Rozjemczy⁴⁸. W przemówieniu wygłoszonym 18 grudnia 1934 r. Minister Skarbu Ignacy Matuszewski, przewodniczący Centralnej Komisji Oszczędności-

---

umorzenia wierzytelności długoterminowych, zabezpieczających listy zastawne i obligacje oraz wydanych na podstawie tych wierzytelności listów zastawnych i obligacji (Dz.U. Nr 115, poz. 950).

⁴⁴ Zob. H. Świątkowski, *Ustawa o ulgach w zakresie oprocentowania i terminów spłaty wierzytelności hipotecznych w brzmieniu znowelizowanym wraz z orzecznictwem Sądu Najwyższego i przepisami związkowymi. Komentarz*, Warszawa 1937; M. Richter, W. Korczemny, *Prawo ulgowe dla wierzytelności hipotecznych. Komentarz. Przepisy związkowe – orzecznictwo*, Kraków 1938; J. Ciepielewski, *Polityka agrarna rządu polskiego w latach 1929–1935*, Warszawa 1968, s. 233 i n.

⁴⁵ Zob. rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia: 21 października 1932 r. w sprawie obniżenia kosztów administracji komunalnej (Dz.U. Nr 91, poz. 777); 27 października 1932 r. o dochodzeniu roszczeń pieniężnych i egzekucji należności pieniężnych, opartych na tytułach prywatno-prawnych, przypadających od związków komunalnych (Dz.U. Nr 94, poz. 809).

⁴⁶ Dz.U. Nr 94, poz. 846.

⁴⁷ Zob. ustawa z dnia 29 marca 1937 r. o zakończeniu akcji oddłużenia związków samorządowych (Dz.U. Nr 24, poz. 151).

⁴⁸ Szerzej: A.W. Zawadzki, *Finanse samorządu terytorialnego w latach 1918–1939*, Warszawa 1971, s. 217 i n.

wo-Oddłużeniowej, *explicite* stwierdził, że „głównym zadaniem Komisji jest nie tylko przywrócenie równowagi budżetowej samorządów, lecz także poprawienie równowagi budżetowej płatników (...) Szczególniej zaś prawda ta jest jaskrawa i bolesna tam, gdzie chodzi o płatnika podatków na wsi”⁴⁹. Postępowanie oddłużeniowe w stosunku do związków samorządowych miało charakter postępowania upadłościowego, a spłata należności pieniężnych zależna była od zdolności płatniczych poszczególnych związków. Oddłużenie dotyczyło również spółdzielni rolniczych⁵⁰ oraz gmin wiejskich⁵¹.

Następnym problemem była likwidacja tzw. dwuwalutowości. Drugą walutą obiegową, obok złotego, był dolar amerykański. W szczególności wiele zobowiązań płatnych było w złotych polskich, ale przy zastosowaniu klauzuli dolarowej w zlocie. Obieg dolarów amerykańskich szacowany był w granicach 25–150 milionów⁵². Przeprowadzane dewaluacje walut innych państw, m.in. Wielkiej Brytanii, Danii, Norwegii, Szwecji, Portugalii⁵³ nie miały dużego wpływu na życie gospodarcze ówczesnego państwa polskiego. Natomiast dewaluacja dolara amerykańskiego w 1933 r., która wyniosła 41%⁵⁴, stanowiła już poważny problem dla obrotu gospodarczego wewnątrz państwa polskiego. Chodziło przede wszystkim o określenie wartości zaciągniętych zobowiązań w dolarze sprzed dewaluacji, kiedy miał on wyższy parytet w zlocie. Kwestia ta została unormowana przez rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 12 czerwca 1934 r. o wierzytelnościach w walutach zagranicznych⁵⁵, które określano mianem „dekretu walutowego”, względnie „dekretu dolarowego”. Zgodnie z rozporządzeniem wierzytelności wyrażone w walucie zagranicznej płatne na obszarze państwa polskiego powinny być uiszczane w złotych polskich – walucie krajowej. Pozostałe zaś wierzytelności, wyrażone w walutach obcych, miały być płacone, zgodnie z zasadami określonymi w regulacji, inne jeszcze wierzytelności podlegały konwersji, a nawet redukcji⁵⁶.

⁴⁹ *Oddłużenie Samorządu terytorialnego*, Warszawa 1937, s. 29–30.

⁵⁰ Zob. dekret Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 14 stycznia 1936 r. o ulgach w spłacie zobowiązań spółdzielni rolniczych i ich central (Dz.U. Nr 3, poz. 23); S. Surżycki, *Oddłużenie spółdzielni rolniczych*, Warszawa 1936; M. Drozdowski, *Polityka gospodarcza rządu polskiego 1936–1939*, Warszawa 1963, s. 225.

⁵¹ Zob. dekret Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 3 listopada 1936 r. o ulgach w spłacie niektórych zobowiązań gmin wiejskich (Dz.U. Nr 84, poz. 584).

⁵² Zob. Z. Landau, J. Tomaszewski, *Wielki Kryzys 1930–1935. Gospodarka Polski Międzywojennej 1918–1939*, t. 3, Warszawa 1982, s. 250–251.

⁵³ Zob. K. Piłejko, *Złoto i dolar*, Warszawa 1971, s. 68–69.

⁵⁴ A. Krzyżanowski, *Dolar i złoty oraz inne pisma pomniejsze i przemówienia 1931–1935*, Kraków 1936, s. 220.

⁵⁵ Dz.U. Nr 59, poz. 509.

⁵⁶ Szerzej: M. Richter, *Rozporządzenie o wierzytelnościach w walutach zagranicznych*, Lwów 1934;

Z dekretem dolarowym wiązą się ograniczenia dewizowe, wprowadzone w 1936 r., na podstawie Dekretu Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 26 kwietnia 1936 r. w sprawie obrotu pieniężnego z zagranicą oraz obrotu zagranicznymi i krajowymi środkami płatniczymi⁵⁷. Warto zaznaczyć, że w związku z ogólnoświatowym kryzysem gospodarczym, jak to ma miejsce współcześnie, następuje odpływ kapitału, zwłaszcza spekulacyjnego. Konsekwencją tego był w latach 30. stopniowy spadek rezerw złota, walut obcych i dewiz w Banku Polskim, które stanowiły pokrycie emisji złotego. W latach 1929–1935 r. wynosił on w przypadku złota z 701 mln zł do 444 mln zł, pieniędzy zagranicznych i dewiz odpowiednio z 526 mln zł do 27 mln zł⁵⁸. Wprowadzona reglamentacja dewizowa była określona jako „częściowe lub całkowite regulowanie na drodze administracyjnej sposobu i wysokości dokonywanych płatności między państwowymi”⁵⁹. Oczywiście niejako „obok” dekretu zostało wydanych szereg regulacji wykonawczych, m.in. dotyczących działalności Komisji Dewizowej, banków dewizowych czy Banku Polskiego. Wszystkie te unormowania miały zrównoważyć bilans płatniczy oraz utrzymać kurs pieniędzy zagranicznych na poziomie właściwym dla polityki monetarnej państwa polskiego, czyli parytetu złotego z 1927 r.

Ostatnim ważnym zagadnieniem związanym z kryzysem lat 30. było ustawodawstwo antykartelowe, które miało zmniejszyć rozwarcie nożyc cen między towarami przemysłowymi a rolnymi. Konkretnie zaś jego zadaniem było dostosowanie cen towarów przemysłowych do zmniejszonej siły nabywczej polskiej wsi. Ustawa kartelowa z dnia 28 marca 1933 r.⁶⁰ dotyczyła takich zagadnień jak: pojęcie umowy (porozumienia) kartelowego, przymus administracyjny zgłoszenia umów kartelowych ministrowi przemysłu i handlu, rejestr kartelowy oraz Sąd Kartelowy, działający przy Sądzie Najwyższym. Wszystkie te instytucje w zasadzie miały na celu redukcję cen artykułów skartelizowanych, co stanowiło, jak stwierdziła Aldona Podolska-Meducka, kontynuację

W. Kosieradzki, *Zobowiązania w walutach zagranicznych*, Warszawa 1935; E. Landau, *Wierzytelności w walutach zagranicznych (Polskie Prawo z dnia 12 czerwca 1934 r.)*, Warszawa 1936.

⁵⁷ Dz.U. Nr 32, poz. 249.

⁵⁸ Zob. Z. Karpiński, *Bank Polski 1924–1939*, Warszawa 1958, s. 169 i n.; Z. Karpiński, *Ustroje pieniężne w Polsce od roku 1917*, Warszawa 1968, s. 145 i n.; Z. Landau, J. Tomaszewski, *Lata Interwencjonizmu Państwowego 1936–1939. Gospodarka Polski Międzywojennej 1918–1939*, t. IV, Warszawa 1989, s. 348 i n.; R. Jastrzębski, *Funkcje weksla w II Rzeczypospolitej*, Warszawa 2003, s. 144 i n.

⁵⁹ J. Świdrowski, *Istota i zakres działania reglamentacji dewizowej*, „Przegląd Dewizowy” 1939, nr 2, s. 25. Szerzej: A. Mantel, B. Matecki, T. Bielobradek, *Polskie ustawodawstwo dewizowe*, Warszawa 1937; J. Vogelfanger, I. Blei, *Reglamentacja dewizowa i towarowa. Komentarz*, Lwów 1937; B. Matecki, A. Mantel, *Prawo dewizowe. Komentarz*, Warszawa–Kraków 1939.

⁶⁰ Dz.U. Nr 31, poz. 270.

polityki deflacyjnej, mającej osłabić skutki kryzysu gospodarczego, a faktycznie zmniejszyć rozwarcie nożyc cenowych, czyli zwiększyć siłę nabywczą warsztatów rolnych⁶¹.

4

Przedstawiony w zarysie wpływ polskiej polityki deflacyjnej na prawo lat 30. pozwala na sformułowanie wniosków końcowych. Prawo polskie tworzone w okresie wielkiego kryzysu gospodarczego miało być narzędziem łagodzącym skutki depresji. Było tworzone doraźnie, często *ad hoc*, ze względu na powstałe trudności, zwłaszcza w związku ze zbliżającymi się terminami płatności określonych należności pieniężnych. Dlatego wraz z nasilającymi się objawami kryzysu wzrastała liczba regulacji antykryzysowych, co określano mianem „powodzi” czy „inflacji” prawa. Trafnie określił to Henryk Tennenbaum jako „gęstwinę scholastyczną”, dodając, iż „od szeregu prawników słyszałem, że trudno się w tem rozeznąć”⁶². Liczbę unormowań, które ukazały się w Dzienniku Ustaw, szacowano do 1939 r. na ponad 70. Oczywiście podanie wyczerpującej liczby regulacji prawnych wydaje się niemożliwe, ponieważ po prostu trudno policzyć wszystkie okólniki, zarządzenia, regulaminy, pisma. Warto w tym miejscu podkreślić, że tylko w przypadku oddłużenia rolnictwa ukazał się obszerny komentarz – *Kodeks ulg rolniczych*⁶³. W praktyce zaś właśnie te unormowania o niskiej randze legislacyjnej wpływały bezpośrednio na realizację przyjętej strategii gospodarczej, która determinowała ich treść. Nie zamierzam oceniać ustawodawstwa tego okresu, gdyż niektóre unormowania miały pozytywny wpływ, a inne negatywny na ówczesny obrót prawny, w tym życie ekonomiczno-społeczne. Zresztą wpływ na ich ocenę ma współczesna optyka, która jest oparta na innych przesłankach, często nieznanymi twórcom polityki deflacyjnej, jak i związanych z tym aktów prawnych. Na uwagę natomiast zasługują rozporządzenia z tego okresu, które jeszcze nie tak dawno obowiązywały i były stosowane w latach 90. i na początku XXI wieku. Mianowicie obowiązywały od 1 stycznia 1935 r. dwa rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 października 1934 r. Prawo upadłościowe oraz Prawo o postępowaniu układowym⁶⁴, które zostały uchylone z dniem 1 października 2003 r.⁶⁵

⁶¹ A. Podolska-Meducka, *Polskie ustawodawstwo kartelowe w latach 1918–1939*, Warszawa 2003, s. 219.

⁶² H. Tennenbaum, *Struktura Gospodarstwa Polskiego*, t. 2: *Kredyt*, Warszawa 1935, s. 448.

⁶³ Zob. M. Richter, P. Zarwincer, W. Korczemny, *Kodeks Ulg Rolniczych. Komentarz. Teksty ustaw i rozporządzeń – przepisy związkowe*, Kraków 1936.

⁶⁴ Dz.U. Nr 93, poz. 834, 836.

⁶⁵ Zob. Ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. Prawo upadłościowe i naprawcze (Dz.U. Nr 60, poz. 535).

Na zakończenie należy zaznaczyć, że prawo lat 30. pełniło rolę służebną wobec przyjętej koncepcji polityki ekonomicznej – polityki deflacyjnej, a tym samym stanowiło istotne narzędzie jej realizacji. Na ile zaś prawo stanowiło, a współcześnie stanowi, skuteczny instrument oddziaływania na zjawiska ekonomiczne, w tym prowadzoną politykę gospodarczą, pozostanie zawsze kwestią dyskusyjną.

Summary

The economic crisis of the 1930s had a vast impact on its contemporary legislation. The economic downturn experienced by the Second Republic entailed an agricultural crisis, as approximately 3 in every 4 Polish citizens found sustenance in agricultural production. A drastic drop in the prices of agricultural produce was a major problem of agricultural, legal, and social nature. The anti-crisis legislation of the 1930s consisted of a number of regulations focused on conducting a policy of integral deflation. The regulations concerned a number of realms of law, yet practically these were mostly laws normalising questions related to agriculture. The anti-crisis legislation in the Second Republic aimed primarily at debt reduction. The law of the 1930s was to play a subordinate role towards the concept of economic policy, and in this way to provide a tool for its achievement.

Zusammenfassung

Die Wirtschaftskrise der 30er hatte einen unermesslichen Einfluss auf die damalige Gesetzgebung. Der wirtschaftliche Zusammenbruch der Zweiten Republik bedeutete auch eine Krise der Landwirtschaft, da ca. $\frac{3}{4}$ der polnischen Bevölkerung ihren Lebensunterhalt von der Landproduktion bezog. Ein rapider Rückgang der Lebensmittelpreise wurde zu einem wirtschaftlich-gesellschaftlichen Problem. Die Anti-Krise-Gesetzgebung der 30er umfasste etliche Regulierungen, die eine integrale Deflation zum Ziel hatten. Sie umfassten verschiedene Rechtsgebiete; in der Praxis waren es meistens Regulierungen, die mit der Landwirtschaft verbunden waren. Die Anti-Krise-Gesetzgebung der Zweiten Republik diente in der ersten Reihe der Schuldenbefreiung. Das Gesetz sollte in den 30er Jahren eine Dienstrolche gegenüber der angenommenen Wirtschaftspolitik erfüllen und zu einem Werkzeug ihrer Umsetzung werden.